

»Píndola formativa 16. El joc en el trastorn de l'espectre autista

DESENVOLUPAMENT NORMOTÍPIC DEL JOC

1. **Estadi sensomotor** (0-2 anys): predomina el joc funcional o d'exercici, que consisteix a realitzar jocs amb el propi cos (reacció circular primària), amb objectes (reacció circular secundària) o amb altres persones per les sensacions físiques que provoquen. No pot entendre la permanència d'objectes si no estan a l'abast dels seus sentits, és a dir, una vegada l'objecte desapareix de la vista, l'alumnat no comprén que aqueix objecte segueix allí. Al final de l'etapa, aquesta capacitat se sol adquirir.
2. **Estadi preoperacional** (2-7 anys): es caracteritza per l'aparició del joc simbòlic, on l'alumnat representa, de forma simbòlica, els rols i les situacions del món que l'envolta ("fer com si"). La visió que té encara és molt egocèntrica i prefereix jugar sol. No obstant això, a mesura que consolida el llenguatge, la capacitat de representació i la imaginació, es van creant escenaris més complexos i s'inclouen altres persones en el joc (joc compartit). Un altre factor d'aquesta etapa és que no entén la conservació de la quantitat, és a dir, no entén que la quantitat no canvia quan canvia la seua forma. Això és perquè se centra en un sol aspecte de l'objecte.
3. **Estadi de les operacions concretes** (7-12 anys): va disminuint l'egocentrisme i augmenta la sociabilitat i la capacitat d'assimilar i negociar. Això permet l'alumnat establir normes fixes (etapa de conformitat) i dur a terme jocs competitius amb un principi i un final determinats. A més, aquesta etapa està marcada per la capacitat creixent de centrar-se en més d'un aspecte d'un estímul, però aquesta nova comprensió sols s'aplica a objectes concrets (aquells que ha experimentat amb els seus sentits).

DESENVOLUPAMENT DEL JOC EN EL TEA

1. **Joc funcional o d'exercici**: ús funcional d'objectes quotidians i de joguets senzills, com cotxes, ninots, etc. L'alumnat amb TEA els maneja simplement per les sensacions físiques, llavors busca aquells que produeixen llum, so o moviment. Aquest joc que pertany a un desenvolupament normal dins de l'estadi sensomotor sol mantindre's en edats més avançades en alumnat amb TEA.
2. **Joc presimbòlic**: format per xicotetes seqüències en què empen els objectes pel seu ús, com agranar amb una granera de joguet.
3. **Joc simbòlic o de ficció estereotipat**: sembla que representa una seqüència d'esdeveniments que l'alumnat amb TEA ha inventat però després d'una observació prolongada es mostra que segueix aquesta seqüència una vegada i una altra, sense cap canvi. Això tindria un equivalent respecte a l'etapa de Conformitat esmentada per Piaget (1932), on s'aprén com es juga, però no es pot imaginar que el joc pot realitzar-se d'una altra forma.
4. **Joc simbòlic o de ficció per atribució**: es tracta de dotar de propietats absents els objectes o les situacions, com ara simular fer-se un te amb una tetera i una tasseta de joguet.
5. **Joc simbòlic de ficció per substitució**: es tracta de canviar uns objectes per uns altres. Un exemple seria emprar un autobús per a telefonar. Ara bé, l'alumnat amb TEA amb comprensió lingüística altament desenvolupada pot utilitzar representacions més extenses i, per tant, l'ús de símbols li permet generar de manera proporcional major joc simbòlic.

DESENVOLUPAMENT NORMOTÍPIC DEL JOC	DESENVOLUPAMENT DEL JOC EN EL TEA
4. Estadi de les operacions formals (a partir dels 12 anys): l'alumnat comença a desenvolupar una visió més abstracta del món i a utilitzar la lògica formal. Pot aplicar la conservació i la reversibilitat, així com formular hipòtesis i posar-les a prova.	6. Joc de regles : les limitacions en aquest joc estaran determinades per la capacitat d'atendre les altres persones (comunicació i interacció social), no les regles en si (llevat que hi haja un dèficit en el llenguatge comprensiu).

ASPECTES DEL JOC EN EL TEA

Sèrie d'exercicis, estratègies i materials relacionats amb el joc que han sigut treballats durant sis anys per una mare amb el seu xiquet amb TEA, per tant són fruit de la seua experiència personal.

Manual del juego para niños con autismo. Ejercicios, materiales y estrategias.

Anabel Cornago
PSYLICOM Distribucions Editorials

Interacció bàsica	Normalment els pares imiten els fills com a forma de joc primerenc i d'interacció, aspecte que també és bo amb els xiquets i xiquetes amb autisme ja que els pares van dotant de sentit els seus jocs i els van estructurant amb pautes. Així, s'estableixen les bases d'interacció i després és més senzill que el xiquet imite els pares, per a posteriorment avançar en el joc funcional i el llenguatge. Quan s'imiten les seues accions o els seus sons, és important introduir alguna activitat o so nou adequat a la situació i que tinga en compte els interessos del xiquet o la xiqueta perquè estiga motivat en el joc. Exemples: <i>cucú-tras, corre, corre que te pillo</i>, bombolles de sabó, jocs amb les mans, ball etc.
--------------------------	--

El gest d'assenyalar

Abans de començar a treballar de forma estructurada amb l'alumnat, cal ajudar-lo a fer el gest d'assenyalar amb sentit.

Per què és important assenyalar?

- Té una funció comunicativa.
- Té la funcionalitat d'atraure l'atenció d'una altra persona sobre alguna cosa que interessa.
- Permet aprendre que les accions tenen un efecte.
- Suposa també la interpretació d'un gest (codi no verbal) quan se segueix amb la mirada el que assenyala una altra persona.
- És la base per a desenvolupar després l'atenció compartida.

Passos per a ensenyar a assenyalar:

1. Que siga conscient del dit índex.
2. Que assenyale si vol alguna cosa.
3. Que sàpia assenyalar a distància.
4. Que sàpia assenyalar per a escollir entre diversos objectes.
5. Assenyalar i establir contacte visual.

La imitació com a base de l'aprenentatge

La imitació ajuda a integrar els coneixements, per això és important. Així doncs, l'adquisició del llenguatge dependrà en gran part de la capacitat d'imitació de l'alumnat. A més, en imitar es torna més sociable i comença a mostrar habilitats noves, per la qual cosa es pot concloure que la imitació és la base de l'aprenentatge.

El sistema de treball és: l'adult realitza una acció, demana que la faça l'alumnat i si la fa (amb o sense ajuda) rep recompensa. Hem d'aconseguir que l'alumnat mire, que imite i reforçar aquestes accions.

L'alumnat aprén abans a imitar actes senzills si utilitza objectes, com ara un cotxe (fent rum-rum). Després aprén a imitar actes en què l'objecte no compleix la seua funció (colpejar la taula amb una baqueta en comptes de colpejar el tambor). Posteriorment, imita moviments corporals, moviments facials, s'introdueix la lateralitat, sèries de dos o més exercicis, la imitació d'accions representades en fotos i la imitació amb models.

El tacte i les primeres destreses corporals	És important que accepti el contacte corporal i millori el sentit del tacte, per això es fan exercicis com: ■ Rodar damunt de diferents materials. ■ Preparar un quadern de textures. ■ Preparar una caixa sensorial. ■ Fer massatges. ■ Donar abraçades d'os. ■ Caminar descalços. ■ Jugar amb plastilina. ■ Jugar amb pintura de dits. ■ Jugar amb escuma d'afaitar. ■ Reconèixer objectes pel tacte.
Motricitat fina i coordinació visiomotriu	Una part de l'alumnat amb TEA té dificultats amb la pinça digital, per això es recomanen diferents exercicis: traure objectes, pelar mandamines, etc. A més, és important que coordinen la motricitat i la percepció visual per a l'execució d'una activitat: encaixables o moviments de coordinació.
Les primeres paraules	Hi ha dos components fonamentals en el llenguatge: la comprensió i l'expressió, i s'assoleixen per aquest ordre. Es provoca l'atenció de l'alumnat i se li dona una ordre. Quan la fa, se'l recompensa. És important: ■ Parlar poc, amb ordres precises i clares. ■ Parlar de cara, contacte visual. ■ Esperar un temps prudencial. ■ Usar gestos, mímica. ■ Reforçar el que digui l'alumnat.
Identificar, associar, classificar i altres aspectes de la cognició	Se li ha d'ensenyar: ■ La grandària de forma estructurada. ■ El color. ■ La forma. ■ Emparellar i identificar. ■ Associar. ■ Classificar i ordenar per categories.



El joc amb joguets

La primera etapa del joc amb joguets és aprendre a utilitzar els joguets amb causa-efecte. Es tracta que l'alumnat aprenga que les seues accions poden causar algun fet observable en els joguets, per la qual cosa hi mostraran més interès. Després es tracta d'anar aconseguint a poc a poc el joc funcional, allunyat d'estereotípies, per a passar al joc simbòlic i fomentar la imaginació i la fantasia. Posteriorment, s'introdueixen dos o més joguets en aquesta activitat i guions de joc com *jugar a cuinar*. Finalment, s'inclouen els jocs de regles, que són fonamentals en el desenvolupament d'habilitats socials i de la conducta de joc. Perquè l'alumnat tinga clar quin és l'objectiu del joc, és convenient que primer es treballen en un context estructurat i amb una intervenció directa de l'adult per a entrenar l'alumnat.

El joc de regles aporta diversos beneficis:

- És un element socialitzador.
- Millora conductes, ja que s'ensenya a guanyar i perdre, a respectar torns i normes i a tindre consideració pels altres companys o companyes del joc.
- Fomenta l'aprenentatge de coneixements i habilitats.
- Afavoreix el desenvolupament del llenguatge.

Per a ajudar-lo a començar en el joc només és important delimitar la zona de joc i tindre preparats taulers de comunicació o fotografies perquè pugui fer tries.

Activitats per a treballar els bufs i la respiració

L'objectiu no és només que aprenga a bufar, sinó que també aprenga a controlar el buf i a modular la boca bé: fer oldre un flascó de colònia, ensumar com els gossos, aprendre a sonar-se, etc.

Per a relaxar-se, és convenient que els trucs estiguen dibuixats ja que això facilita la comprensió.

L'atenció compartida

Per a fomentar l'atenció conjunta, s'ha d'assenyalar un objecte d'interès o amagar joguets i jugar a buscar-los. L'adult fa de model. Si l'alumnat parla poc, cal utilitzar objectes que puguin expressar el que es pot dir amb el llenguatge. Si l'alumnat no parla, cal incentivar el contacte visual i el gest d'assenyalar, però sempre és l'adult qui dona la resposta reforçant amb pictogrames.

Passos que cal seguir per a aconseguir l'atenció compartida:

1. L'alumnat s'interessa per un objecte o persona.
2. L'alumnat inclou l'adult en una activitat.
3. L'alumnat s'adona de canvis i els indica.
4. L'alumnat mostra alguna cosa que ha vist, passat o fet.
5. L'alumnat mostra interès cap a les vivències d'una altra persona.

Joc simbòlic

Les persones amb TEA presenten alteracions en l'àrea de la imaginació, la qual cosa comporta tindre dificultats per a realitzar jocs de representació, jocs de rols o imaginatius. Per a facilitar la comprensió del joc simbòlic, podem utilitzar fitxes de treball, moltes d'aquestes basades en el llibre *En la ment 2* de Marc Monfort.

Jocs per a estimular el joc simbòlic:

- Blocs = cotxe o hospital.
- Simular instruments musicals amb mímica.
- Preparar guions de joc i representar-los.

Direm que l'alumnat ha aconseguit el joc simbòlic quan apareix:

- Joc de ficció sense objectes.
- Substitució d'objectes.
- Atribució de propietats fictícies.
- Objectes ficticis.

Jocs sensorials

Moltes persones amb TEA presenten un dèficit per a processar la informació sensorial que es manifesta en reaccions exagerades als estímuls ambientals. Per contra, poden presentar una fascinació especial envers determinats estímuls. Per això és important ensenyar-los estratègies per a acoblar-se a l'ambient de forma més adaptativa.

Jocs d'estimulació auditiva:

- *Memory* de sons.
- Loteria auditiva.

Jocs d'estimulació olfactiva:

- Presentar objectes quotidians i donar-los a oldre.
- Discriminar olors.
- Loteria d'olors.

Per al sentit del gust podem preparar pictogrames per a cada sabor i així identificar què li agrada i què no.

Jocs de psicomotricitat

Per a treballar la psicomotricitat hi ha diverses activitats:

- Circuits d'activitats.
- Entrar i eixir de diferents elements.
- Rodar i millorar la lateralitat.
- Anar de quatre grapes i arrossegaments.
- Llit elàstic.
- Pilota.
- Llançaments.
- Parcs infantils.



TEA. Trastorn de l'Espectre de l'Autisme

Una **GUIA** per a
la **COMUNITAT EDUCATIVA**

El joc amb altres xiquets i xiquetes

Una vegada l'alumnat domina el joc amb l'adult, passem al joc amb companys i companyes en un ambient estructurat.

Passos que cal seguir:

- Jugar amb aquests materials dobles.
- Jugar amb aquest material cara a cara dirigits per un adult.
- Compartir materials.
- Jocs amb guions senzills previs (que l'alumnat ja domine).
- Jocs de regles senzilles.
- Jocs d'imitació i motrius per parella.

És important jugar de forma estructurada però també de forma lliure perquè en prenguen la iniciativa. A més, per a treballar les habilitats socials i les competències socioemocionals, l'alumnat ha de tindre un grup de joc.

Claus per a continuar jugant

- Jocs que permeten establir torns. D'aquesta forma anirà millorant la flexibilitat.
- Jocs que fomenten la interpretació de rols. D'aquesta forma millorarà la fantasia.
- Jocs que incorporen llenguatge per a continuar amb el desenvolupament comunicatiu.
- Jocs que permeten millorar l'autonomia personal.
- Jocs que fan avançar en aspectes cognitius (Lego).

Pautes:

- Explica les regles dels jocs amb anterioritat i deixa clares les normes (pots negociar-les si algunes li produeixen frustració).
- Deixa que l'alumnat porte la "direcció" del joc, perquè se'n senta protagonista i responsable. Equivoca't perquè t'explique, digues que no entens una regla... Deixa'l prendre iniciatives i incorpora les seues idees.
- Fes variar la freqüència de triomfs i derrotes perquè millore la seua frustració quan perd. De retop, ensenya-li diferents formes de reacció: «perdre és normal; unes vegades es guanya i unes altres es perd; si t'enfades quan perds, es desbarata el joc; a la pròxima vegada pots guanyar tu, etc.»
- Incorpora diferents persones als jocs, tant iguals com adults.
- Diverteix-te molt jugant amb l'alumnat.

Jocs de rol amb històries interactives

Es desenvolupa:

- Motricitat fina en dibuixar i retallar.
- Fantasia i creativitat.
- Narració i interpretació d'històries.
- Flexibilitat, perquè s'està obert a moltes possibilitats.
- Millora de la comprensió i la comunicació.
- Possibilitat de fer preguntes i obtindre respostes.
- Possibilitat de xicotets diàlegs.
- Interacció, motivació, atenció i concentració.

PROGRAMA DE JOC PER AL TEA

Hem vist exercicis, estratègies i materials que es poden fer servir per a jugar amb l'alumnat amb TEA. A continuació, presentem una guia per a desenvolupar habilitats socials amb aquest alumnat a l'entorn educatiu, en concret, als patis.

Aprendo en el recreo. Una guía para desarrollar habilidades sociales en alumnos con TEA en el entorno educativo.

Natalia de Francisco Nielfa
Asociación Autismo Sevilla

Justificació del programa	En el context escolar, el moment de l'esbarjo és quan tot l'alumnat es relaciona amb els seus iguals. Com a conseqüència de les característiques i les dificultats en habilitats sociocomunicatives de les persones amb TEA, es fa necessària una intervenció explícita i individualitzada amb aquest alumnat. Aquesta que presentem té suport en estudis recents.
Objectiu general	Aconseguir per a les persones amb TEA un grau d'inclusió en l'entorn educatiu, més enllà de la seua simple presència. Aconseguir que participen de manera activa i equitativa a fi que establisquen relacions significatives amb els seus iguals (i no meres interaccions puntuals) que es generalitzen a altres contextos.
Objectius específics	Guiar el professorat a l'esbarjo perquè puguin oferir suports efectius a l'alumnat amb TEA que afavorisquen: ■ El desenvolupament d'habilitats sociocomunicatives en l'alumnat amb TEA. ■ La imitació de models d'interacció ajustats per part d'altres alumnes del centre a l'hora de relacionar-se amb els seus companys i companyes amb TEA. ■ El desenvolupament de suports naturals, per part d'iguals del centre, a través d'una millor comprensió de les característiques dels seus companys i companyes TEA i del respecte i acceptació de tots i totes.

TEA. Trastorn de l'Espectre de l'Autisme

Una **GUIA** per a
la **COMUNITAT EDUCATIVA**

Metodologia

En primer lloc, s'hauria de dur a terme la sensibilització dels diferents agents del context educatiu perquè compreguen l'alumnat amb TEA cosa que, al seu torn, afavorirà que se'ls oferisquen els suports que necessiten a cada moment.

Alguns aspectes que s'han de valorar són els següents:

- Si els responsables de la intervenció seran docents o alumnat voluntari de 6é de Primària.
- La conveniència o no d'implementar el programa tots els dies o només alguns dies concrets.
- El nombre màxim d'alumnat per activitat, amb lliure elecció o participació rotativa dels grups classe en cada activitat.
- El temps de participació de l'alumnat amb TEA en l'activitat, en funció de les seues capacitats d'atenció, necessitats de "desconnexió", desitjos de soledat, motivació, etc.
- Els espais concrets on es desenvoluparà cada activitat.
- Diferents actuacions, en funció de l'etapa educativa en què es trobe l'alumnat amb TEA.
- Aspectes individuals de l'alumnat amb TEA: nivell cognitiu, nivell de comprensió i expressió del llenguatge, estil d'aprenentatge, edat, impacte o rellevància que l'activitat té en el seu dia a dia, les preocupacions que manifesta, etc.

Segons l'etapa educativa, l'esbarjo s'estructurarà en racons de joc, sempre amb activitats explícites i normes clares. Es realitza d'aquesta manera perquè el joc és diferent segons l'edat, i sempre es pren com a referència el desenvolupament normotípic per a implementar el programa, de manera que el comportament de l'alumnat amb TEA siga tant ajustat i adaptat com siga possible a la normalitat.

També s'ha d'intentar que l'alumnat que participe en aquest programa ho faça amb el seu grup classe, ja que d'aquesta manera, a més de potenciar relacions significatives amb alguns membres del grup i que aquestes es generalitzen a altres contextos no educatius, també s'estarà afavorint el sentiment de pertinença a aquest grup, i la possibilitat que aquests companys i companyes arriben a conèixer-lo molt bé i siguen capaços d'oferir-li els suports que necessite en cada moment (agents de suport natural).

Suports en el programa

La figura del professorat es converteix en fonamental a l'hora de desenvolupar noves competències en l'alumnat amb TEA, prestant els suports necessaris i enretirant aquests quan és possible. Abans que ser un "solucionador de dificultats", ha d'aspirar a convertir-se en "facilitador d'oportunitats" perquè l'alumnat amb TEA desenvolupe les seues habilitats i comprega les situacions socials a les quals s'enfronta. D'aquesta manera, la imatge de l'alumnat amb TEA que s'ofereix a la resta de companys i companyes no estarà basada en les seues dificultats, sino en les seues possibilitats. Aquest rol ha d'anar passant progressivament de l'adult als companys i companyes.

Retirada progressiva de suports: fases

Fase 1: Activitat i context controlat.

L'adult, juntament amb l'alumnat amb TEA i altres 3-4 iguals desenvolupen alguna activitat motivadora i rellevant per a l'edat. L'adult és un participant més dins del joc.

És preferible triar un joc conegut per l'alumnat amb TEA o bé practicar-lo prèviament en un context controlat.

Fase 2: L'adult proposa el joc i es manté a prop per a donar suport a l'alumnat amb TEA i reconduir el joc si cal.

Passats uns quants dies en els quals s'ha desenvolupat el joc amb l'adult com un participant més, l'adult pot proposar iniciar el joc deixant que siga l'alumnat qui jugue. Haurà de mantindre's al voltant per a donar suport a l'alumnat amb TEA i per a servir de model als companys i companyes a l'hora d'oferir el suport que l'alumnat TEA necessita.

Fase 3: Els altres proposen i l'adult adapta.

L'alumnat TEA interacciona amb la resta del seu grup classe; això l'acostarà a la normalitat, es coneixeran millor i, per tant, li podran donar el suport necessari en cada moment.

L'alumnat amb TEA aprén competències, expressions i comportaments similars al que és normotípic per a la seua edat, també segueix aquestes normes i les seues conseqüències (adaptades). Amb això, ho perceben com un més del grup.

Fase 4: Suport per a unir-se al grup de joc/conversa.

Es capacita a l'alumne o alumna TEA perquè s'unisca a un grup de joc o a una conversa. L'adult supervisa des de la distància per a detectar on hi ha dificultats per a treballar-les individualment en un altre moment.

Fase 5: Suport natural dels iguals.

Les accions de l'adult han de tindre com a objectiu que siguen els propis companys i companyes de l'alumnat amb TEA els que es convertisquen en els seus amics i no en simples companys, de manera que adopten el rol de facilitador que abans exercia l'adult.

No tot l'alumnat amb TEA arriba a aquesta fase.



TEA. Trastorn de l'Espectre de l'Autisme

Una **GUIA** per a
la **COMUNITAT EDUCATIVA**

Estratègies i pautes que afavoreixen la inclusió d'alumnat TEA al centre

Pel que fa a la comprensió social:

- **Normes visuals:** representacions senzilles on apareix el comportament correcte i l'incorrecte, a través de dibuixos o escrit.
- **Històries socials:** històries personalitzades que ajuden a comprendre situacions socials, explicant el comportament adequat en què l'alumnat amb TEA ha mostrat dificultats.
- **Converses en forma de còmic:** amb dibuixos senzills i amb tots els elements invisibles inherents a aquestes.
- **Cercles de privacitat** (Attwood, 2002): serveix per a classificar quins comportaments són adequats en funció de la proximitat de determinades persones.
- **Llistats de conductes:** llistes personalitzades de conductes adequades en una situació concreta.
- Qualsevol tipus de **suport visual** amb un contingut rellevant per a l'alumnat amb TEA, que mostre el comportament adequat de forma clara i senzilla.

Referent al docent:

- **Tutories amb tot el grup-classe:** afavorint el treball col·laboratiu, augmenten els acostaments socials i el coneixement de les característiques de l'alumnat amb TEA, amb la qual cosa se'ls pot oferir el suport que necessiten. També s'afavoreix el sentiment de pertinença al grup, que es pot generalitzar a altres contextos.
- **Actituds i models d'interacció:** els docents actuen de models (encara inconscientment). Per això, mantindre actituds respectuoses cap a persones amb diversitat funcional farà que l'alumnat presente actituds similars.
- **Visió de les persones amb diversitat funcional:** el fet de tindre en compte les seues potencialitats i no solament les seues mancances farà que es valoren els seus esforços i se'ls puguin aportar els suports necessaris.
- **Igualtat i equitat per a tot l'alumnat:** a l'alumnat amb diversitat funcional se l'ha de tractar amb les mateixes normes que a la resta dels companys i companyes (igualtat real d'oportunitats).
- **Formació del professorat:** conèixer les característiques i el funcionament psicològic de l'alumnat amb TEA permetrà saber on resideixen les seues dificultats i els suports que necessita per a enfrontar-s'hi de manera funcional.

Pel que fa al grup classe:

- **Sessions de sensibilització sobre la diversitat funcional:** explicar les característiques de l'alumnat amb TEA al grup classe pot ajudar al fet que compreguen millor els seus companys.
- **Comunicar o no el diagnòstic als companys:** aquesta decisió s'haurà de prendre conjuntament amb la família i l'alumnat amb TEA, ja que això pot comportar aspectes positius però també negatius.
- **Modelar els suports que presten els iguals:** es tracta que els oferisquen suport, no que els sobreprotegisquen.
- **Sociogrames:** poden ser un indicador del grau d'inclusió de l'alumnat amb TEA, i també serveixen per a identificar els diferents rols que existeixen a l'aula.

